

УПОТРЕБА НЕДОЗВОЉЕНИХ СРЕДСТАВА БОРБЕ

Апстракт: Тема овог рада бави се анализом употребе недозвољених средстава борбе током оружаног сукоба, како међународно, тако и унутрашњег карактера, са посебним фокусом на међународноправне норме које се односе на такве активности, укључујући и одредбе Кривичног законика Републике Србије. Кроз истраживање ове правне регулативе, рад указује на значај деловања кривичноправних санкција и међународне сарадње у превенцији рајних злочина, као и на улогу Републике Србије у поштовању међународних норми и поштовању правде, са циљем да се потврди како доследна примена Кривичног законика може допринети заштити људских права и очувању стабилности у постојећим друштвима. Тешко је очекивати да коришћење недозвољених средстава борбе може постојати беспроблемно кроз одрицање оружаног сукоба у корист искључиво мирног решавања свих спорова, што потврђује да ће сталан рад на хуманизацији оружаног сукоба бити неопходан.

Кључне речи: употреба недозвољених средстава борбе, оружани сукоб, међународно кривично право, ратни злочин, међународно кривично дело.

1. УВОД

Државе су како данас, тако и током историје, одувек биле усмерене на питање војне потребе. У тој причи, знале су да поред добро обученог борца предност у оружаном сукобу може да им обезбеди борбено средство. Иако су рат и оружани сукоб по дефиницији изразито нехуманог карактера и без обзира што су сама борба у рату и оружаном сукобу нужно скопчани са настојањем да се ратном противнику, односно непријатељу нанесу што је могуће већи губици,¹ основна човекова тежња, као људског бића, била је да се

* Студент основних академских студија Правног факултета Универзитета у Београду, bojanakomlenski01@gmail.com

1 М. Шкулић, *Међународно кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2023, 306.

ублаже страхоте рата и да се рат учини хуманијим колико год је то могуће.² Током прошлости, постојали су велики напори, који су за циљ имали да правно регулишу питања избора и начина употребе борбених средстава. Резултати су били више него скромни, тешко и споро се долазило до ограничења или забране већ постојећих средстава оружане борбе, а понајмање оних која су се тек појављивала. Временом, принцип хуманости и војне потребе, као и правило да зарађене стране немају неограничено право у избору средстава и начина борбе против непријатеља постала су примарна начела у међународном праву оружаног сукоба.³ Одређена средства и начин борбе као и одређене врсте оружја, било зато што њихова употреба проузрокује претеране патње жртвама, било из других у основи хуманих разлога постали су забрањена правила међународног права,⁴ те корелативно томе, кршење таквих забрана у свим савременим националним кривичним правима, као и у међународном кривичном праву, дефинише се као одговарајуће међународно кривично дело.⁵

2. КРИВИЧНО ДЕЛО УПОТРЕБА НЕДОЗВОЉЕНИХ СРЕДСТАВА БОРБЕ

Сама хуманизација оружаног сукоба условљена је радом на све бољој и потпунијој уређености ове материје, али још више зависна је од спремности страна у сукобу да се придржавају норми међународног хуманитарног права.⁶ Кривично законодавство Републике Србије, дело којим се прописује кажњивост употребе одређених недозвољених средстава борбе, класификује као ратни злочин, односно кривично дело против човечности и других добара заштићених међународним правом,⁷ чија правила представљају суштинску садржину баланкетних норми на које упућује инкриминација кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе (чл. 376 ст.1. КЗ). Конструкција кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе у једном свом важном или чак кључном делу, има баланкетни карактер из разлога што приликом оцене да се ради о средству или начину борбе који су забрањени правилима међународног права, кључно установити да су одређеним извором међународног права конкретно средство борбе или начин борбе забрањени.⁸

2 В. Јончић, *Међународно хуманиитарно љправо*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, 100.

3 *Ibid.*, 109.

4 М. Шкулић, *op. cit.*, 306.

5 *Ibid.*, 307.

6 М. Рауновић, В. Кривокapiћ, I. Крстић, *Међународна љјудска права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2023, 305.

7 Кривични законик, *Службени љласник РС*, бр. 85/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024 (у даљем тексту: КЗ).

8 М. Шкулић, *op. cit.*, 308.

3. ОСНОВНИ ОБЛИК УПОТРЕБЕ НЕДОЗВОЉЕНИХ СРЕДСТАВА БОРБЕ

Основни облик кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе чини онај ко за време рата или оружаног сукоба предузме једну од алтернативно прописаних радњи извршења: 1) нареди да се употребе борбена средства или начин борбе који су забрањени правилима међународног права или 2) сам употреби средства или начин борбе који су забрањени правилима међународног права (чл. 376 ст. 1 КЗ). Иако широк каталог извора међународног права стриктно забрањује одређена средства и начин борбе, овде долази у одређеним ситуацијама у обзир и примена једне опште међународноправне одредбе, којом се решава проблем појављивања могућих нејасноћа у погледу тога да ли се одређено средство или начин борбе сматрају забрањеним, што је посебно скопчано и са великим напретком борбене технике и средстава, те сталним иновацијама у тој области, због чега су увек могуће одређене правне празнине.⁹ Према Де Мартенсовој клаузули, у случајевима који нису регулисани становништво и учесници, у рату остају под заштитом начела међународног права ако она проистичу из обичаја установљених међу цивилизованим народима из захтева човечности и из захтева јавне савести,¹⁰ из разлога што савремене претње безбедности не познају државне границе.

Основни облик кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе може се извршити само умишљајно, а извршилац мора бити свестан да користи забрањено средство или недозвољен начин борбе, или да наређује употребу таквог средства или начин борбе, а при том, није неопходно и сазнање извршиоца да је то забрањено правилима међународног права.¹¹ За основни облик кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе прописана је казна затвора од две до десет година (чл. 376 ст. 1 КЗ).

Принцип да стране у сукобу немају неограничену слободу у избору средстава и начина ратовања конкретизован је кроз одговарајућа правила која се тичу употребе конвенционалног оружја и оружја за масовно уништење, а у новије време тежи се и установљењу правних правила о такозваном несмртоносном оружју које представља особену комбинацију елемената својствених конвенционалном оружју и оружју за масовно уништење.¹² Савремена теорија међународног права, забрањена средства ратовања дели на две области: на забрану употребе оружја која проузрокују непотребне патње и на забрану средстава за масовно уништење.¹³

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Z. Stojanović, *Međunarodno krivično pravo*, Pravna knjiga, Beograd, 2012, 100.

¹¹ М. Шкулић, *op. cit.*, 309.

¹² М. Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2023, 821.

¹³ В. Јончић, *op. cit.*, 111.

3.1. Забрана употребе оружја која проузрокују непотребне патње

Прве конвенције којима је извршена кодификација ратног права у 19. веку односиле су се на забрану одређених врста оружја која би смањила непотребне патње, онолико колико је то могуће. Сматрало се, већ тада, да је избацавање непријатељског војника из борбе „једним метком“ довољно и да нема потребе да се користи теже и убитачније оружје од лаког стрељива. Из тих разлога, група официра, акредитованих на руском двору у Петрограду, 1868. године је поставила два начела која су данас стандард у ратном праву¹⁴. Прво, забрањено је наношење сувишних патњи и друго, употреба тих оружја у супротности је са законима хуманости¹⁵. Данас, пракса држава установљава ова правила као норме обичајног међународног права, применљиве и у међународним, и у немеђународним оружаним сукобима¹⁶, из разлога што државе, генерално, не располажу различитим војним наоружањем за међународне и немеђународне оружане сукобе¹⁷.

3.1.1. Класично – конвенционално оружје

Прве забране употребе недозвољених средстава борбе односиле су се на класично – конвенционално оружје, и то метка. Декларацију о забрани употребе зрна која се лако распрскавају и шире у људском телу, такозавног дум – дум метка, усвојила је Прва хашка мировна конференција. Карактеристика ове муниције лежи у томе да се зрно приликом удара у ткиво распрскава или због мале тежине или због намерне деформације врха мења путању праволинијског кретања (креће се цик – цак путањом или рикошетира кроз ткиво) и тако наноси велике повреде. Уместо да рана буде прострелна, она постаје устрелна с великим оштећењима ткива кроз која зрно пролази. Ову врсту муниције, немачка војска користила је у Првом светском рату, након Другог светског рата муниција са овим карактеристикама повремено се користила у неким оружаним сукобима,¹⁸ о чему сведочи и објава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1991. године, о словеначкој наводној употреби зрна са меком кошуљицом, чија карактеристика је била изазивања несразмерне и непотребне повреде,¹⁹ која се лако распрскава у људском телу, као што су меци са чврстом чауром која не покрива у потпуности средину метка и/или је покривена али са засецима.²⁰

14 *Ibid.*, 112.

15 М. Крећа, *op. cit.*, 822.

16 J.-Marie Henckaerts, L. Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, 243.

17 *Ibid.*, 246.

18 В. Јончић, *op. cit.*, 113.

19 J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, *op. cit.*, 245–246.

20 Чл. 8 ст. XIX, Закон о потврђивању Римског Статута Међународног кривичног суда, *Службени лист СРЈ – Међународни ујовори*, бр. 5/2001

Друга хашка мировна конференција 1907. године у Правилнику о законима и обичајима рата на копну потврђује забрану употребе отрова и отровног оружја,²¹ као и метка или материје способне да проузрокују непотребне патње.²² Шире тумачено у ова средства могу се класификовати и распрскавајуће бомбе, које су чланице НАТО – а широко употребљавале током оружаног напада на Савезну Републику Југославију 1999. године,²³ које су се као друга врста оружја нашла на листи забрањене употребе – напалм оружје.

3.1.2. Напалм оружје

Напалм оружје представља врсту оружја која садржи запаљиву смешу и која изазива пожар када удари у објекат. Циљ је да се овим оружјем непријатељски војници у што већем броју избаце из борбе употребом мање количине зрна, што је резултирало његовим сталним усавршавањем. Данас постоји у различитим варијантама, али са заједничким карактеристикама, да изазива велика разарања, велике и болне ране на телу човека при чему оставља трајна физичка и психичка оштећења у организму, истовремено утицајући на биљни и животињски свет, што може трајно да измени екосистем и уопште човекову околину.²⁴ Борбена средства, попут напалм оружја, која по својој природи су и недискриминаторна, односно не могу да се усмере на војни циљ или чији се ефекти не могу ограничити, не могу бити у складу са захтевом међународног хуманитарног права.²⁵ Генерална скупштина Уједињених нација 1974. године је правно регулисала питање употребе тог оружја, када је донета резолуција којом је осуђена употреба напалм бомби и другог запаљивог оружја. Резолуција је захтевала од држава чланица да се уздрже од производње, складиштења и ширења тог оружја и позвала их да што пре приступе закључењу међународног уговора о забрани тог оружја²⁶, што је као ефекат имало усвајање Конвенција о забрани или ограничавању употребе извесних врста класичног оружја за које се може сматрати да имају прекомерне трауматске ефекте или да делују без разлике у погледу циљева.²⁷ Други допунски протокол уз Женевске конвенције²⁸ забранио је употребу запаљивог оружја, подразумевајући свако оружје или

21 Чл. 23 ст. 1 тач. а), Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land (Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land), The Hague, 1907.

22 Чл. 23 ст. 1 тач. е) Правилника о законима и обичајима рата на копну.

23 М. Крећа, *op. cit.*, 822.

24 В. Јончић, *op. cit.*, 113–114.

25 J. Henckaerts, L. Doswald-Beck, *op. cit.*, 251.

26 В. Јончић, *op. cit.*, 114.

27 Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects, Geneva, 1980.

28 Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non – International Armed Conflicts (Protocol II), Geneva, 1977.

муницију чија је основна намена да запали предмете или нанесе опекотине лицима дејством пламена, топлоте или комбинацијом пламена и топлоте, без обзира у каквом се облику налази, баљач пламена, граната, ракета, бомба и слично. Запаливо оружје се не може користити против цивилног становништва без обзира на околности. Предмет забране су и шуме и друге врсте зеленог покривача, осим ако се ти природни елементи не користе за заклањање, прикривање или маскирање бораца или других војних циљева, или ако они само представљају војне циљеве.²⁹

Конвенцији су придодата још два протокола, Протокол о фрагментима оружја која се не могу открити (Протокол I),³⁰ којим је забрањена употреба сваког оружја које је првенствено намењено да својим фрагментима наноси повреде које се у људском телу не могу открити рендгенским зрацима (чл. 1 Протокола I) и Протокол о забрани или ограничавању употребе мина, мина изненађења или других средстава (Протокол II)³¹ који под изразом мина подразумева свако средство постављено испод површине тла или на тлу, или у близини тла или друге површине, чија је намена да се распрсне или експлодира због присуства, близине или контакта са лицем или возилом (чл. 2 тач. 1. Протокола II); под изразом мина изненађења подразумева свако средство или материјал које је намењено, конструисано или прилагођено за убијање или рањавање и које делује неочекивано кад неко лице додирне наизглед безопасан предмет или кад му се приближи, или кад учини наизглед безопасну радњу (чл. 2 тач. 2 Протокола II) (као пример: латица смрти, противпешадијска мина ПФМ – 1 совјетске производње, чија је карактеристика пад са висине без активирања и изглед листа); под изразом остала средства подразумевају се муниција и средства постављени ручно, чија је намена да убијају, рањавају или нанесу штету и која се активирају након одређеног времена, аутоматски или даљинском контролом (чл. 2 тач. 3. Протокола II). Проткол II измењен је 1996. године, и измене су се првенствено односиле на нека правила у вези са минама које се даљински постављају на даљину мању од 500 метара (по новом не морају да имају уређај за самоуништење, како је то било предвиђено у првобитном тексту) и на противпешадијске мине које по изменама морају да буду од материјала који може да буде откривен постојећим детекторима. Тиме је забрањена употреба неметалних мина (пластичних) и мина са малом количином метала.³² Конвенција о забрани употребе, складиштења и производње противпешадијских мина и њиховом уништењу из септембра 1997. године забрањује државама чланицама употребу, развој, производњу, складиштење и трансфер противпешадијских мина, као и пружање помоћи у спровођењу активности које су Конвенцијом забрањене. Државе чланице имају обавезу да приступе

29 М. Креша, *op. cit.*, 823.

30 Protocol on Non – Detectable Fragments (Protocol I), Geneva, 1980.

31 Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Mines, Booby – Traps and Other Devices (Protocol II), Geneva, 1980.

32 В. Јончић, *op. cit.*, 114.

уништењу овог оружја у року од четири године, а у минираним подручјима у року од десет година, уз обавезу да таква подручја претходно обележе, осматрају и чувају до њиховог чишћења.³³ Реч је о подмуклој врсти наоружања од ког човеку прети опасност дуго по окончању борбе на једном подручју, не само за противника, већ и за оног ко га је поставио, подједанко опасно за цивиле и војнике, из разлога што онај ко га користи губи контролу над њим у моменту када га постави и остави без контроле што је у пракси ратовања најчешћи случај.³⁴

Крајем XX и почетком XXI века појавиле су се касетне mine, као последица развоја класичног оружја, чију употребу није забрањивало ниједно међународно правило писаног карактера. Државе које су га производеле и користиле сматрале су да је његова употреба дозвољена, док са друге стране постојало је схватање да је то оружје забрањено на основу постојећих међународних правила и принципа заснованих на постојећим међународним уговорима, међународним обичајним правилима и Де Мартеновој клаузули.³⁵ Ступањем на снагу Конвенције о забрани касетних бомби од 1. августа 2010. године у потпуности забрањује производњу, употребу, продају, куповину, трансфер и складиштење касетних бомби, постављајући јасне рокове за уништење залиха и чишћење контаминираних области и обавезујући државе чланице да помогну преживелим и погођеним заједницама.³⁶ Након окончања НАТО агресије над СР Југославијом 1999. године, Нишки аеродром био је прва дестинација за чишћење од касетне муниције. Иако су лица која су радила на том задатку носила искуства са простора БиХ, грешке су биле неизбежне, а последице су биле трагичне (губитак удова, слуха и слично). Данас као ризична подручја воде се Ужице, Тутин и Бујановац.³⁷ Иако поједине утицајне државе у међународној заједници нису прихватиле Конвенцију, Република Србија Конвенцију из 2010. године такође није ратификовала, као разлог наводи се да би тиме Војска Србије изгубила значајан део борбено – војног потенцијала који није лако надокнадив.

3.2. Забрана употребе оружја за масовно уништење

Оружје за масовно уништење добило је генерички назив половином XX века. У резолуцији Генералне скупштине УН од 24. јануара 1946. године у предлогу Комисије за атомску енергију за искључење из националног наоружања писало је атомско оружје и сва друга средства за масовно

33 В. Јончић, *op. cit.*, 115.

34 *Ibid.*, 116.

35 *Ibidem.*

36 *Ibid.*, 117.

37 Прегледна карта загађености експлозивним остацима рата (EOR) у Републици Србији, <https://czrs.gov.rs/pregledna-karta-zagadjenosti-eksplozivnim-ostacima-rata-eor-u-republici-srbiji/>, 20. март 2025.

уништење. У теорији, временом се искристалисало схватање да та врста оружја има одређене карактеристике и да би ново оружје, уколико се појави, могло да се сврста у ту категорију ако испуњава следеће услове: да не постоји могућност контроле њиховог дејства; да је њихово дејство немогуће ограничити просторно и временски; да не постоји ефикасна заштита од њиховог дејства; и да је последица њиховог ефекта масовно уништење лица, материјалних добара и промена човекове околине.³⁸ Под појмом оружје за масовно уништење, Република Србија подразумева хемијско, биолошко, радиолошко и нуклеарно оружје и средства за њихово преношење, како је то дефинисано међународним уговорима, конвенцијама, споразумима и протоколима.³⁹ Постојање правила која забрањују недискриминаторна оружја у међународном праву нису спорна, међутим, у међународној заједници јављају се различита гледишта о томе да ли правило само по себи чини оружје незаконитим, или је оружје незаконито само ако посебан уговор или обичајно правило забрањује његову употребу.⁴⁰

3.2.1. Хемијско оружје

Употреба хемијског оружја у оружаним сукобима забрањена је серијом уговора. Један од најстаријих докумената у којем је забележен покушај регулације питања хемијског оружја познат је као Либерова упушта која забрањује примену отрова, отровних метака и других средстава било које врсте која имају слично дејство као хемијско оружје. Пре Либерових упутстава јављају се: Стразбуршки споразум из 1675. године, потписан између Немачке и Француске, који је садржао забрану употребе отрова и отровних метака у било ком виду између зараћених страна; Оксфордски приручник из 1880. године који забрањује употребу отровног оружја позивајући се на принцип да борба мора да буде лојална;⁴¹ и Бриселска декларација из 1874. године која забрањује употребу отровног оружја и пројектила напуњених отровним гасовима. Прва хашка мировна конференција 1899. године доноси Декларацију о забрани употребе пројектила којима је једини циљ ширење загушљивог и отровног гаса,⁴² док Друга хашка мировна конференција 1907. године доноси Правилник о законима и обичајима рата на копну којим се забрањује употреба отрова и отровног оружја.⁴³ Правила ратовања формулисана на хашким мировним конференцијама нису у потпуности регулисала употребу хемијског оружја.⁴⁴

38 В. Јончић, *op. cit.*, 117.

39 Стратегија за борбу против ширења оружја за масовно уништење за период од 2021. до 2025. године, *Службени гласник РС*, бр. 30/18.

40 J. Henckaerts, L. Doswald-Beck, *op. cit.*, 254.

41 В. Јончић, *op. cit.*, 119.

42 *Ibid.*, 120.

43 Чл. 23 тач. а), Hague Convention IV Rules and Customs of War on Land.

44 М. Крећа, *op. cit.*, 824.

Масовна примена хемијског оружја забележена у Првом светском рату показала је да донете конвенције и декларације нису имале ефекат примене. Комисија Конференције за смањење и ограничење наоружања у оквиру Друштва народа, одредила је под хемијским оружјем природна и синтетичка шкодљива тела у свим агрегатним стањима, као што су: отровне супстанце, загушљивци, сузавци или пликавци, која би се могла употребити с циљем уништења непријатеља и све оне материје које су способне да на ма који начин произведу шкодљиве ефекте по људски организам или животиње без обзира на начин употребе и справе за њихово коришћење⁴⁵. Женевским протоколом о забрани употребе у рату загушљивих, отровних или сличних гасова и бактериолошких средстава из 1925. године уопштено су се забранили бојни отрови и друге сличне супстанце, односно материје. Слабост Протокола огледала се у недостатку забране производње, складиштења и поседовања оружја с тим карактеристикама,⁴⁶ међутим, релевантност забрана утврђених Женевским протоколом потврђена је у оквиру УН Резолуцијом Генералне скупштине од 16. децембра 1989. године.⁴⁷ Римски статут Међународног кривичног суда такође потврђује забрану коришћења отрова и средстава који у себи садрже отровне супстанце⁴⁸, као и коришћење загушљиваца, отровних и других гасова, као и свих других сличних течности, материја или изума.⁴⁹ Крајем XX века усвојена је и Конвенција о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и његовом уништењу која дефинише појам хемијског оружја, као токсичне хемикалије и њихове компоненте, муниција и опрема специјално намењени да узрокују смрт, као и било коју опрему направљену за директну употребу токсичних хемикалија и муниције.⁵⁰ Република Србија једна је од држава чланица Организације за забрану хемијског оружја, међународне организације са седиштем у Хагу задужене за спровођење одредби Конвенције о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању, са циљем да се трајно уклони та врста оружја за масовно уништење у свету.⁵¹ У складу са обавезама из Конвенције, усвојен је Закон о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању.⁵²

45 В. Јончић, *op. cit.*, 118–119.

46 *Ibid.*, 120.

47 М. Крећа, *op. cit.*, 825.

48 Чл. 8 ст. XVII Закона о потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда, *Службени листи СРЈ – Међународни ујовори*, бр. 5/2001.

49 Чл. 8 ст. XVIII, Закона о потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда, *Службени листи СРЈ – Међународни ујовори*, бр. 5/2001.

50 В. Јончић, *op. cit.*, 119.

51 Контрола наоружања, <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/bezbednosna-politika/kontrola-naoruzanja>, 03. април 2025.

52 Закон о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању, *Службени гласник РС*, бр. 36/2009 и 104/2013.

3.2.2. Биолошко и бактериолошко оружје

Специјални комитет Конференције за разоружање Друштва народа дефинисао је бактериолошко (биолошко) наоружање као оружје под којим се подразумевају сви патогени микроби, вируси, као и заражени предмети без обзира на то где су расипани било да проузрокују обољења одмах, било после извесног времена инкубације.⁵³ Забрана употребе биолошког оружја потврђена је Женевским протоколом од 1925. године, паралелно са забраном хемијског оружја.⁵⁴ Иако је након Првог светског рата, под притиском јавности Друштво народа започело да разматра да се то оружје забрани, активности у вези са употребом и развојем биолошког оружја у току Другог светског рата је ипак било (случај суђења јапанским војним старешинама у Хабаровску 1949. године због употребе бактериолошког оружја против Кине; на Нинбершком суђењу изведени су докази да су Немци ратне заробљенике подвргавали инфекцијама пегавог тифуса).⁵⁵ Конвенција о забрани усавршавања производње и стварања залиха бактериолошког (биолошког) и токсичног оружја и о њиховом уништавању, усвојена је 10. априла 1972. године. Конвенција утврђује обавезу држава чланица да никада ни под којим околностима неће усавршавати, производити, стварати и на неки други начин стицати или чувати: микробиолошке или друге биолошке агенсе или токсине, без обзира на њихово порекло и начин производње, који по типу и количини нису намењени употреби у профилактичне, заштитне или друге мирнодопске сврхе; оружје, опрему или векторе намењене да користе такве агенсе или токсине у сврхе непријатељства или за оружани сукоб. Конвенција обавезује државе да униште или прераде наведена средства, како она која се налазе у њеном поседу, тако и она која су под њеном јурисдикцијом или контролом.⁵⁶ Недостатак Конвенције је у томе што не садржи дефиницију, већ само набраја шта се сматра недозвољеним радњама.⁵⁷

3.2.3. Нуклеарно и термонуклеарно оружје

Нуклеарна и термонуклеарна борбена средства и радиоактивне борбене материје подразумевају оружана средства која за основ експлозије користе цепање, односно стапање атома елемената У – 235 што за последицу има ослобађање огромне енергије која резултира ударним (механичким) дејством, светлосно, топлотно и радиоактивно.⁵⁸ Представљају оружје изузетно велике разорне снаге, чије дејство је много пута јаче од оружја са бојевом главом

53 В. Јончић, *op. cit.*, 123.

54 М. Крећа, *op. cit.*, 825.

55 В. Јончић, *op. cit.*, 125.

56 М. Крећа, *op. cit.*, 825.

57 В. Јончић, *op. cit.*, 126.

58 *Ibid.*, 126.

које има класичан експлозив, без обзира на његову јачину. Процењује се да би последице употребе овог оружја могле уништити цео град или озбиљно оштетити целокупан регион, убијајући и рањавајући већи број становника, а радијација би у погођеном подручју била присутна дуги низ година, док на нашој планети постоји довољно оружја ове врсте да се она уништи неколико пута.⁵⁹ Постоје два главна типа нуклеарног оружја: нуклеарно оружје које је засновано на бази нуклеарне фисије или цепања нуклеарног језгра, овај тип оружја је општепознат под називом атомска бомба или А – бомба; нуклеарно оружје које је засновано на бази нуклеарне фузије или спајања нуклеарног језгра, овај тип оружја је општепознат под називом термонуклеарна, водонична, Х – бомба или хидрогенска бомба. Поред ова два главна типа, постоје и други типови овог застрашујућег оружја: неутронска бомба; коблатна бомба; радиолошка или „прљава“ бомба; и појачана фисијска бомба која повећава сопствену експлозивну снагу уз помоћ мале количине фузионих реакција, али не спада у ред хидрогенских бомби, далеко је испод могућности хидрогенских бомби и представља само појачану атомску бомбу.⁶⁰

Уједињене нације, у форми резолуције, изнеле су став да атомско и нуклеарно (термонуклеарно) оружје нису дозвољена средства ратовања. Резолуцијом из 1961. године истакнуто је да је његова примена у супротности са законом човечности и цивилизације пошто излази из домена војних операција, а има за последицу масовна разарања и непотребне патње. Резолуцијом из 1979. године забрана употребе нуклеарног оружја повезана је са забраном употребе силе и тада је упућен позив Савету безбедности да предузме потребне мере.⁶¹ Питање легалности употребе нуклеарног и термонуклеарног оружја било је предмет саветодавног мишљења Међународног суда правде донетог на захтев Генералне скупштине Уједињених нација у децембру 1994. године. Мишљење Суда може се свести на две основне тачке: у међународном праву не постоји универзално правило које забрањује или овлашћује на претњу нуклеарним оружјем и његову употребу; и у светлости позитивног права нејасно је да ли би претња или употреба нуклеарног оружја у изузетним случајевима самоодбране била законита или незаконита.⁶² Држава која је у поседу нуклеарног оружја би у изузетним околностима самоодбране била овлашћена да употреби нуклеарно оружје и тиме угрози сам опстанак човечанства.⁶³ Дакле, нуклеарно и термонуклеарно оружје нису били формалноправно забрањени. Забрана није постојала ни у случају евентуалне употребе, нити његове производње и усавршавања, постојало је само ограничење у смислу ширења, развоја и вршења експеримената на појединим територијама.⁶⁴

59 Д. Цветковић, И. Цветковић, *Нуклеарно наоружање - књига 1*, Медија центар Одбрана, Београд, 2022, 1.

60 *Ibid.*, 23.

61 В. Јончић, *op. cit.*, 127.

62 М. Крећа, *op. cit.*, 827.

63 *Ibid.*, 829.

64 В. Јончић, *op. cit.*, 128.

Међутим, Де Маретнсова клаузула имплементира у хуманитарно право принципе који иду испред онога што је писано право или међународни обичај, с друге стране, међународни уговори који се непосредно односе на нуклеарно оружје, који иако не садрже општу забрану његове употребе садрже јаке елементе такве забране или забрана употребе нуклеарног оружја из њих нужно произилази.⁶⁵ Смањење или елиминисање сваке врсте нуклеарног оружја, кроз нуклеарно разоружање, у блиској будућности довело би до потпуног уништења нуклеарног наоружања. Почевши од Споразума о делимичној забрани нуклеарних проба из 1963. године, па до Споразума о потпуној забрани нуклеарних проба из 1996. године, захтевано је од нуклеарних сила да смање или ограниче нуклеарне пробе, као и да значајно смање залихе нуклеарног оружја.⁶⁶ Међутим, Уговор је забрану ограничио само на простор поменут у наслову, али није забранио експерименте под земљом.⁶⁷ Споразум о неширењу нуклеарног оружја из 1968. године предвидео је да се сви потписници потпуно разоружају када је нуклеарни арсенал био у питању. Било је очекивано да се нуклеарне силе неће придржавати овог споразума и трка у наоружавању је настављена. Нуклеарне силе су тврдиле да се разоружавају, али само статистички, односно смањују број комада оружја.⁶⁸ Следећи стадијум у борби за ослобођење света од ове врсте наоружања јесте Уговор о забрани нуклеарног оружја,⁶⁹ који представља само један еволуционистички корак као први међународни акт који директно забрањује нуклеарно оружје.⁷⁰

Поставља се питање забране оружја које садржи осиромашени уранијум, оружје које припада тактичком нуклеарном оружју и које није изричито забрањено међународним правом. Обзиром на то да оружје пуњено осиромашеним нуклеарним елементима нема временско ограничење,⁷¹ може да се сматра да је забрањено на основу поменутих правних начела. За време НАТО агресије над СР Југославијом масовно је коришћена и муниција са осиромашеним уранијумом. У Републици Србији ни до данас нису деконтаминирана одређена подручја с остацима муниције са језгром од осиромашеног уранијума, што је велика претња по здравље људи и по екосистем.⁷²

3.3. Несмртоносно оружје

У последњој деценији XX века интензивирани су напори, посебно две војне супер силе, Сједињених Америчких Држава и Русије, на усавршавању

65 М. Крећа, *op. cit.*, 828.

66 Д. Цветковић, И. Цветковић, *op. cit.*, 67.

67 В. Јончић, *op. cit.*, 129.

68 Д. Цветковић, И. Цветковић, *op. cit.*, 67.

69 Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, United Nations, New York, 2017.

70 Н. Станковић, „Анализа и домаћаји Уговора о забрани нуклеарног оружја“, *Архив за правне и друшћивене науке*, 2/2021, 149.

71 В. Јончић, *op. cit.*, 130.

72 *Ibid.*, 131.

такозваног несмртоносног оружја.⁷³ Разматрање несмртоносних оружја чини њихово дефинисање и поделу. Од основног документа министарства одбране САД којим се испитују несмртоносна оружја, до других уговора којима се она разрађује, појам несмртоносно оружје подразумева прецизно направљено и намењено средство за онеспособљавање људи и средстава уз минимизацију штета, рањавања људи и нежељене штете на имовини и окружењу; а према званичном немачком одређењу, под несмртоносним оружјима подразумевају се техничка средства намењена да спрече или зауставе непријатељске операције без узроковања смрти или трајних повреда људи, додатно, секундарни ефекти изазвани употребом тог оружја према недужним људима, имовини и окружењу морају бити минимални.⁷⁴ Недостатак ове врсте класификације јесте та да несмртоносна оружја могу изазвати смрт као и повреде менталног и физичког интегритета исто као и употребом класичног оружја. Мишљење је да би ово оружје било исправније назвати мање смртоносним.⁷⁵ Као могућност за решавање проблема аганжовања снага у савременим безбедносним околностима, несмртоносно оружје мора бити дефинисано као оно оружје које служи за онеспособљавање људи и материјалних добара изазивањем пролазних штетних последица за њих, које нестају с престанком њиховог дејства и с протоком кратког времена.⁷⁶ На основу суштинских обележја и тако спроведеног дефинисања несмртоносног оружја, изведена је његова подела. Издвајају се акустично – оптичка (шок – бомбе и истоимена муниција, мине траке и палице); хемијска (лепљиве пене, смирујући агенси, хемијске материје – сузавци и материје које су од њих блаже, и средства за њихово емитовање – бомбе, тромблонске мине, меци и пробојни пројектили, отровно – димне кутије, распршивачи, спреј – боце, таблете и ампуле, адаптери за стрељачко оружје и лансери, вишенаменске пушке и пиштољи); електромагнетна – електрична (омашујући и електромагнетни пиштољи, тзв. тејзери, и истоимене мине); и кинетичка (не/пробојни пројектили и сачма, бомбе, мине, водени топови и заустављивачи возила) несмртоносна оружја. Друга подела изведена је критеријумом намене, а садржи њихову противљудску и противматеријалну врсту.⁷⁷ Развој и употреба несмртоносног оружја у складу је са савременим тежњама хуманитарног права, којим се ограничава примена принуде, због штетних последица које она може проузроковати за животе и здравље људи.⁷⁸ Из наведеног, биолошка оружја не могу одговарати суштини несмртоносног оружја.⁷⁹ Према Конвенцији о хемијском и биолошком оружју,

73 М. Крећа, *op. cit.*, 823.

74 Дане Субошић, *Несмртоносно оружје*, Новинско издавачки центар Војска, Београд, 2005, 21.

75 М. Крећа, *op. cit.*, 823.

76 Д. Субошић, *op. cit.*, 29.

77 *Ibid.*, 251.

78 *Ibid.*, 14.

79 *Ibid.*, 251.

токсична хемијска оружја су забрањена уколико не изазивају смрт или повреде, уз наведено Конвенција изричито забрањује употребу агенаса за контролу побуна у оружаном сукобу, а под овим агенсима подразумева средства која код човека изазивају иритацију или за последицу имају повремено физичко онеспособљавање.⁸⁰

4. ТЕЖИ ОБЛИК УПОТРЕБЕ НЕДОЗВОЉЕНИХ СРЕДСТАВА БОРБЕ

Основни облик кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе прераста у тежи облик кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе уколико је кривично дело квалификовано наступањем теже последице у односу на пасивне субјекте, те се састоји у већем броју настрадалих жртава, које су услед извршења основног облика овог кривичног дела изгубиле живот.⁸¹ Овај облик кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе постоји уколико је услед извршења основног облика погинуло више лица (чл. 376 ст. 2 КЗ). Спорно је то да ли израз „више лица“, употребљен у овом члану, обухвата и два лица, као код других кривичних дела, или је пак, с обзиром на природу овог кривичног дела, потребно да је проузрокована смрт већег броја људи.⁸² У односу на тежу последицу као квалификаторну околност код тежег облика овог кривичног дела, извршилац може имати било умишљај, било нехат.⁸³ Умишљај је тежи степен кривицом,⁸⁴ док нехат у односу на умишљај представља лакши облик, односно нижи степен кривице.⁸⁵ Умишљајно може поступити само онај ко свесно и вољно остварује објективне околности које представљају обележја бића кривичног дела, где свест у погледу остварења бића значи да учинилац има представу да остварује објективна обележја дела, да има сазнања о свакој околности која спада у животни догађај који се подводи под законски опис,⁸⁶ док за разлику од умишљаја, нехат може да се дефинише као невољно остварење бића кривичног дела повредом дужне брижљивости, од стране учиниоца који је био свестан или је био дужан и могао бити свестан да својом радњом може учинити кривично дело.⁸⁷ Из наведених разлога, законодавац за тежи облик кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе алтернативно прописује казну затвора од најмање пет година или казну доживотног затвора (чл. 376 ст. 2 КЗ).

80 М. Крећа, *op. cit.*, 824.

81 М. Шкулић, *op. cit.*, 309.

82 Z. Stojanović (2012), *op. cit.*, 101.

83 М. Шкулић, *op. cit.*, 309.

84 Z. Stojanović, *Krivično pravo Opšti deo*, Pravna knjiga, Beograd, 2019, 167.

85 *Ibid.*, 175.

86 И. Вуковић, *Кривично право Општи део*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2021, 204.

87 *Ibid.*, 221.

5. ПОСЕБАН ОБЛИК УПОТРЕБЕ НЕДОЗВОЉЕНИХ СРЕДСТАВА БОРБЕ

Посебан облик кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе постоји када се предузме једна од две алтернативно прописане радње извршења: 1) када извршилац позива на употребу борбених средстава или начина борбе који су забрањени правилима међународног права или 2) када извршилац припрема употребу таквог противправног начина борбе или таквих забрањених средстава за борбу (чл. 376 ст. 3 КЗ). Посебан облик кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе односи се на специфичан облик „подстицања“ и стимулисања на употребу забрањених средстава/начина борбе, или на инкриминисање радњи које су припремног карактера у односу на употребу таквих средстава или начина борбе. Када се ради о деловању учиниоца у виду позивања, то није подстрекавање у кривичноправном смислу, јер се не утиче на конкретно лице/конкретна лица у смислу стварања или учвршћивања њихове воље да употребе средства или начин борбе који су забрањени, већ се овде ради о деловању које има пропагандни карактер, јер се позивањем ствара/учвршћује воља у односу на неодређен круг људи у правцу коришћења борбених средстава или начина борбе који су забрањени правилима међународног права.⁸⁸ Подстрекавање је облик саучесништва којим се умишљајно наводи друго лице да изврши кривично дело, уколико је код извршиоца већ постојала чврста одлука да изврши кривично дело неће постојати подстрекавање, већ неуспело подстрекавање или психичко помагање, међутим, ако неуспело подстрекавање не би било кажњиво, постојало би у том случају кажњиво (психичко) помагање.⁸⁹ Психичко помагање је у неким случајевима и давање подршке да се изврши кривично дело и његово одобравање.⁹⁰ Из криминално – политичких разлога се у овом случају криминална зона и додатно проширује, те се простире и на припремање кривичног дела ове врсте, што представља један од случајева изузетног кажњавања и за радње које имају припремни карактер, а које иначе, у погледу највећег броја кривичних дела, саме по себи нису кажњиве.⁹¹ За посебан облик кривичног дела употребе недозвољених средстава борбе прописана је казна затвора од шест месеци до пет година (чл. 376 ст. 3 КЗ).

6. ЗАКЉУЧАК

Савремене претње безбедности и употреба недозвољених средстава борбе представљају ризик за очување мира и стабилности међународне

88 М. Шкулић, *op. cit.*, 309.

89 Z. Stojanović (2019), *op. cit.*, 271.

90 *Ibid.*, 278.

91 М. Шкулић, *op. cit.*, 309.

заједнице. Реч је о последицама које су далекосежне, које не познају ни тери-
торијалне ни политичке границе, које могу имати дугорочне негативне ефекте
на читаво човечанство. Употреба недозвољених средстава борбе, попут
оружја која проузрокују непотребне патње, односно класичног – конвен-
ционалног и напалм оружја; оружја за масовно уништење, односно хемијског,
биолошког, бактериолошког, нуклераног и термонуклеарног оружја; и несмр-
тоносног оружја, може изазвати не само трагичне људске губитке, већ може
довести и до еколошке девастације. Из тих разлога, међународно право,
поставља јасне норме у вези са ратовима и оружаним сукобима, забрањујући
употребу недозвољених средстава борбе, које не представљају само моралне,
већ и правне обавезе које су засноване на међународним уговорима и међу-
народном обичајном праву, чији је циљ очување људских права и слобода
са мотивом обезбеђења трајног мира и стабилности у свету. Кривично
законодавство Републике Србије, као и национална законодавства других
земаља играју кључну улогу у борби против употребе недозвољених сред-
става борбе. Република Србија као правна наследница Савезне Републике
Југославије и као стална чланица међународне заједнице има обавезу да се
придржава међународноправних норми и да обезбеди ефикасан правни
оквир за процесуирање ратних злочина. Иако међународно право пружа
одредбе за спречавање употребе недозвољених средстава борбе, а нацио-
нално кривично право за њихово санкционисање, глобални изазови, развој
и усавршавање технике и наоружања покрећу потребу за сталним прила-
гођавањем норми и закона. Свака држава, укључујући и Републику Србију,
мора бити свесна своје одговорности у овој борби, из разлога што кршење
међународног права не само да угрожава основне људске вредности, већ
може имати и неповратне последице.

ЛИТЕРАТУРА

- Вуковић И., *Кривично љправо Ойшйи део*, Правни Факултет Универзитета
у Београду, Београд, 2021.
- Edlinger K., *Odabrani dokumenti iz Međunarodnog humanitarnog prava*, Centar
za mirovne operacije Vojske Republike Srbije, 2013.
- Јончић В., *Међународно хуманићарно љправо*, Правни факултет Универзитета
у Београду, Београд, 2010.
- Крећа М., *Међународно јавно љправо*, Правни факултет Универзитета у Бео-
граду, Београд, 2023.
- Paunović M., Krivokapić B., Krstić I. *Međunarodna ljudska prava*, Pravni fakultet
Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2023.
- Станковић Н., „Анализа и домаћаји Уговора о забрани нуклеарног оружја“,
Архив за љправне и друшйивене науке, 2/2021.
- Stojanović Z., *Međunarodno krivično pravo*, Pravna knjiga, Beograd, 2012.
- Stojanović Z., *Krivično pravo Opšti deo*, Pravna knjiga, Beograd, 2019.

- Субошић Д., *Несмртоносно оружје*, Новинско издавачки центар Војска, Београд, 2005.
- Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L., *Customary International Humanitarian Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Цветковић Д., Цветковић И., *Нуклеарно наоружање - књига 1*, Медија центар Одбрана, Београд, 2022.
- Шкулић М., *Међународно кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2023.

ПРОПИСИ

- Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024
- Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non – International Armed Conflicts (Protocol II), Geneva, 1977.
- Protocol on Non – Detectable Fragments (Protocol I), Geneva, 1980.
- Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Mines, Booby – Traps and Other Devices (Protocol II), Geneva, 1980.
- Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land (Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land), The Hague, 1907.
- Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects, Geneva, 1980.
- Закон о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању, *Службени гласник РС*, бр. 36/2009 и 104/2013.
- Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), Geneva, 1977.
- Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, United Nations, New York, 2017.
- Закон о потврђивању Римског Статута Међународног кривичног суда, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 5/2001.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- Прегледна карта загађености експлозивним остацима рата (EOR) у Републици Србији, <https://czrs.gov.rs/pregledna-karta-zagadjenosti-eksplozivnim-ostacima-rata-eor-u-republici-srbiji/>
- Контрола наоружања, <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/bezbednosna-politika/kontrola-naoruzanja>

Bojana Komlenski*

USE OF PROHIBITED WEAPONS

Summary

The subject of this paper focuses on the analysis of the use of prohibited means of warfare during armed conflicts, both international and internal, with a particular emphasis on international legal norms governing such conduct, including the provisions of the Criminal Code of the Republic of Serbia. Through the exploration of this legal framework, the paper highlights the importance of criminal sanctions and international cooperation in the prevention of war crimes, as well as the role of the Republic of Serbia in adhering to international standards and achieving justice. The objective is to demonstrate how the consistent application of the Criminal Code can contribute to the protection of human rights and the maintenance of stability in post-conflict societies. It is unrealistic to expect that the issue of the use of prohibited means of warfare will become irrelevant through the mere abandonment of armed conflict in favor of exclusively peaceful dispute resolution, thus confirming that continuous efforts to humanize armed conflict will remain indispensable.

Keywords: Use of prohibited weapons, Armed conflict, International criminal law, War crime, International crime.

* Undergraduate – student, University of Belgrade – Faculty of Law, bojanakomlenski01@gmail.com